

کتاب‌های خوب برای کودکان

بی‌تردید سخن گفتن و نوشتن گزارش درباره ادبیات کودک و نوجوان بدون توجه به پیشینه تاریخی، رویکردهای آکادمیک و شکل گرفتن تشکلهای صنفی منسجم و شناسایی نقاط ضعف و قوت سال‌های گذشته نتیجه‌ای به همراه نخواهد داشت.

بی‌تردید سخن گفتن و نوشتن گزارش درباره ادبیات کودک و نوجوان بدون توجه به پیشینه تاریخی، رویکردهای آکادمیک و شکاف، گفتن، تشکلهای، صنف، منسجم، شناسایی، نقاط ضعف، قوت سال‌های گذشته نتیجه‌ای به همراه نخواهد داشت. در این گزارش سعی کرده ایم در گفت و گو با کارشناسان مختلف از زوایای گوناگون به ادبیات کودک و نوجوان بپردازیم.

نخستین کتاب فارسی برای کودکان

نخستین سوالی که شاید برای اغلب ما مطرح شود، این است که ادبیات کودک و نوجوان در کشور ما از چه زمانی آغاز شده است. طبعا با خودمان فکر می‌کنیم این ادبیات عمر کوتاهی در کشورمان دارد و مدت طولانی از شکل گرفتن آن نمی‌گذرد. محمدبقایی ماکان، پژوهشگر ادبی نظری متفاوت دارد و ادبیات کودک را در ایران دارای صبغه ای طولانی می‌داند. او می‌گوید: ادبیات کودک در ایران برخلاف آنچه تصور می‌شود، تاریخچه ای طولانی دارد و به حداقل هفتصد سال پیش برمی‌گردد. نمونه بارز آن را می‌توان کتاب «قابوسنامه» تالیف قابوس بن وشمگیر دانست که آن را برای فرزند خود نگاشت تا زندگی و ملک داری را به او بیاموزد.

او ادامه می‌دهد: قابوسنامه یکی از آثار پرارزش به عنوان نثر مرسل و همچنین اثری ماندگار در حوزه ادبیات کودک و نوجوان است. گرچه این اثر جنبه داستانی ندارد ولی به هر حال در این زمینه قابل بررسی است. بعد از آن به دوره های نزدیک تر یعنی نوشته هایی از صادق هدایت که برای کودکان نوشته شده، می‌رسیم و اشعاری که برای این طیف سروده شده و نمونه های مشخص آن را در آثار ثمین باغچه بان و به طور پراکنده در آثار شاعران معاصر می‌بینیم.

بقیایی ماکان اظهار می‌کند: هرچند آثار منثوری به وسیله نویسندگانی چون صمد بهرنگی و امثال او به رشته تحریر درآمده که سال‌های گذشته از سوی کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان به چاپ می‌رسیده، ولی با تاملی دقیق و مقایسه ای جامع در تالیف و نگارش آثار مربوط به کودکان به این نتیجه می‌رسیم که اصولا ادبیات مربوط به کودکان در کشور ما در قیاس با کشورهای دیگر بسیار ناچیز بوده است.

او سپس به بررسی تیراژ کتاب های ادبیات کودک و نوجوان در دیگر کشورها می‌پردازد و می‌گوید: در اتحاد شوروی سابق، هر سال نزدیک به 4500 عنوان کتاب در زمینه های مختلف برای کودکان تالیف می‌شده و ظاهرا همین روند همچنان ادامه دارد. سپس از نظر پرداختن به ادبیات کودکان، بریتانیا رتبه بعدی را دارد و چیزی در همین حدود کتاب را برای کودکان در سال منتشر می‌کند. بعد از آن نیز فرانسه و آمریکا جزو کشورهایی هستند که در زمینه تالیف آثار در حیطه ادبیات کودک پیشرو بوده اند.

این محقق ادبی، توجه به ادبیات کودک را زمینه سازی برای مطالعه بعدی کودکان در سنین بالاتر قلمداد می‌کند و می‌افزاید: واقعیت این است که ذهن کودکان با خواندن کتاب از سن کودکی، با مطالعه و تحقیق آشنایی پیدا می‌کند و این یکی از راه های تشویق جامعه به کتابخوانی و شاید یکی از عوامل مهم در توسعه ذوق مطالعه در هر جامعه است که به نظر می‌رسد برای برطرف کردن معضلی به نام بی‌علاقگی به مطالعه در جامعه ایرانی می‌تواند چاره ساز باشد.

دوران خوب ادبیات کودک پس از انقلاب

عبدالعظیم فریدون، مدیر انتشارات محراب قلم و رئیس هیأت مدیره انجمن فرهنگی ناشران کودک و نوجوان درباره فراز و فرودهای ادبیات کودک معتقد است: ادبیات کودک و نوجوان تا دهه 80 به فرازهای خوبی رسید، اما از این دهه به بعد به واسطه بروز مشکلات مختلف بتدریج رو به افول گذاشت. پیشرفت ها و جهش هایی که در دهه های گذشته و به طور مشخص در دهه های 60 و 70 در ادبیات کودک و نوجوان وجود داشت، بتدریج متوقف شده است.

او ادامه می‌دهد: در این دو دهه کتاب های مطلوبی تولید می‌شد، تصویرگری به غنا و قوت خوبی در کتاب ها رسیده بود و از همه مهم تر، وضع تیراژ در شرایط راضی کننده ای قرار داشت. مجموعه این عوامل دست به دست هم داده بود تا به رونق و شکوفایی ادبیات کودک و نوجوان در دهه 60 و 70 منجر شود.

فریدون اظهار می‌کند: از دهه 80 به بعد ما با سیر نزولی در عرصه ادبیات کودک و نوجوان مواجه بوده ایم. مسائل مختلفی در تضعیف ادبیات کودک نقش بسزا داشته است. مثال عینی این مساله را می‌توان در نمایشگاه بین المللی کتاب ملاحظه کرد، چندان که امسال با وجود پیش بینی هایی که داشته ایم، شرایط کتاب های کودک در نمایشگاه به مراتب از سال قبل بدتر شده است. در این دوره، کتاب های کودک و نوجوان از فروش راضی کننده ای برخوردار نبوده اند.

او اظهار می‌کند: وقتی در همین نمایشگاه با انواع اسباب بازی مواجه می‌شویم یا جایی که قرار است شهر کتاب باشد انواع وسایل سرگرمی را در ویتترین خود قرار می‌دهد، طبیعی است کودکان به جای خرید کتاب تمایل بیشتری به خرید اسباب بازی نشان می‌دهند و کتاب بیشتر از گذشته در سایه قرار می‌گیرد.

ورود ادبیات کودک و نوجوان به دانشگاه ها

دکتر محمدرضا ترکی، استاد دانشگاه تهران درباره وجه آموزشی و آکادمیک ادبیات کودک و نوجوان می گوید: طی ماه های گذشته وزارت علوم حرکت خوبی برای آکادمیک کردن این رشته انجام داده و قرار است گرایش ادبیات کودک و نوجوان در مقطع کارشناسی ارشد در تمام دانشگاه ها راه اندازی شود و حتی شنیده ام اکنون دروس و سرفصل هایی نیز برای این مقطع نوشته و تدوین شده است. بی تردید محقق شدن این مساله می تواند باعث رونق بخشی بیشتری به عرصه ادبیات کودک و نوجوان باشد و امیدوارم این سیر به گونه ای پیش برود که روزی شاهد گرایش دکتری این رشته نیز در دانشگاه ها باشیم.

ترکی در پاسخ به این سوال که فکر می کنید بعد از راه اندازی گرایش ادبیات کودک و نوجوان در دانشگاه ها میزان استقبال از این رشته چگونه خواهد بود، می گوید: ما تجربه خوبی در این زمینه در دانشگاه شیراز داشته ایم که حاکی از این بوده است که گرایش ادبیات کودک و نوجوان در این دانشگاه در رده فعال ترین بخش ها بوده است. ضمن این که قطعاً تجربه های استادان دانشگاه شیراز می تواند در تدوین و راه اندازی هرچه زودتر این رشته در دانشگاه های شهر تهران سهم بسزایی داشته باشد.

ادبیات کودک، فراتر از مرزها

عباس جهانگیریان، یکی از نویسندگان کودک و نوجوان است. او در سال های اخیر علاوه بر نگارش داستان برای کودکان و نوجوانان به نوشتن نمایشنامه هایی نیز برای این طیف پرداخته است. او با بیان این که ادبیات کودک در سال های اخیر در رکود و انزوا قرار داشته، به ارائه راهکارهایی در این زمینه می پردازد و می گوید: امیدوارم آموزش و پرورش به قول های خود مبنی بر مقرر کردن زنگ مطالعه آزاد عمل کند تا از این رهگذر، شاهد بروز خلاقیت و استعداد های ادبی بچه ها باشیم، ضمن این که صداوسیما به عنوان رسانه ای فراگیر می تواند در معرفی و نقد کتاب ها نقش عمده ای ایفا کند که دعوت کردن از نویسندگان و شاعران کودک و نوجوان در برنامه های کودک یکی از این کارهاست که متأسفانه کمتر به آن توجه شده است. فارغ از اینها، نقش سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی و انتشارات الهدی را برای پررنگ کردن این حیطه نمی توان نادیده گرفت زیرا از طریق این دو نهاد است که آثار ما در این زمینه مجالی برای ترجمه پیدا می کند و کشورهای دیگر می توانند با ادبیات کودک ما بیشتر آشنا شوند.

جهانگیریان بر این باور است که ادبیات کودک و نوجوان ایران، چیزی کم از کشورهای دیگر ندارد و حتی در عرصه آثار نوجوان به کشورهای دیگر پهلو می زند. او می گوید: بهترین گفتمان دنیا از طریق ادبیات شکل می گیرد. نه تنها امروز که در سال های گذشته و در زمان نسل های قبل نیز اوضاع به این شکل بوده است، به طوری که ما در دوران نوجوانی پیش از آن که با کشورهای چون روسیه، انگلستان یا فرانسه آشنا شویم، به مدد مطالعه آثار داستانی شان، با ادبیات این کشورها آشنایی پیدا می کردیم. روی این اصل است که معتقدم ترجمه ادبیات کودک و نوجوان به زبان های دیگر دنیا، ضروری است.

نویسندگان مطرح کودک و نوجوان در ایران

مهدی آذر یزدی

نام این مرد برای نسل های قبل تر از کودکان امروز بسیار آشنا و دوست داشتنی است. این مرد زمانی که در یک کتابفروشی مشغول کار بود، با ادبیات آشنا شد و کتاب های مختلفی را خواند. بعد هم تصمیم گرفت داستان هایی را که می خواند، به زبان کودکان بازنویسی کرده، فرصت خواندن آن را برای این گروه سنی فراهم کند. او تا پایان عمرش بیش از 30 اثر به نظم و نثر برای کودکان منتشر کرد که معروف ترین آنها مجموعه هشت جلدی «قصه های خوب برای بچه های خوب» است. آذریزدی سال ۱۳۴۳ برای نگارش قصه های خوب برای بچه های خوب از سازمان جهانی یونسکو جایزه گرفت. کتاب های او از طرف شورای کتاب کودک هم کتاب برگزیده سال شده اند. او سال ۱۳۷۹ به سبب نگارش داستان های قرآنی و دینی، «خادم قرآن» شناخته شد.

او هجدهم تیر ۸۸ در ۸۷ سالگی در بیمارستان آتیه تهران درگذشت و در زادگاهش یزد به خاک سپرده شد.

احمد رضا احمدی

حوزه فعالیت این شاعر و نویسنده مطرح تنها به ادبیات کودک و نوجوان محدود نیست و در حوزه های دیگری هم فعالیت دارد اما او از مهر سال 1349 در کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان مشغول کار شد و تا زمان بازنشستگی یعنی سال ۱۳۷۳ در بخش انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان به ویراستاری مشغول بود. او تاکنون ده ها جلد کتاب در عرصه کودک و نوجوان نوشته و چند بار نامزد دریافت جایزه هانس کریستین آندرسن شده است.

منوچهر احترامی

اگر بخواهیم از مشهور ترین کتاب های کودک سخن بگوییم و از مردم بپرسیم، بی تردید کمتر کسی است که از حسنی نگو به دسته گل و ده شلمرود و دزده و مرغ فلفلی نام نبرد.

منوچهر احترامی گرچه نامش با طنز و گل آقا گره خورده است، ولی او خالق و نویسنده کتاب هایی است که شمارگانش حالا به بالای چند ده میلیون جلد رسیده است و چند نسل از کودکان با آن خاطره دارند.

او از دانشکده حقوق دانشگاه تهران فارغ التحصیل شد، ولی هیچ گاه به وکالت و کار حقوقی روی نیاورد و سال ها به عنوان طنزنویس با نشریات مختلف همکاری داشت و طی چندسال گذشته اغلب آثارش را در مجله گل آقا چاپ می کرد. احترامی در دوران حیاتش بیش از 50 عنوان کتاب برای کودکان نوشته و منتشر کرده که «حسنی نگو به دسته گل»، «خروس نگو به ساعت»، «خرس و کوزه عسل» و «دزده و مرغ فلفلی» از آن جمله است. این نویسنده، بیست و سوم بهمن 87 بر اثر نارسایی

قلبی در یکی از بیمارستان های تهران درگذشت و در قطعه هنرمندان بهشت زهرا به خاک سپرده شد.

مصطفی رحماندوست

از این نویسنده و شاعر ایرانی، تاکنون 160 اثر به صورت مجموعه شعر برای کودکان و نوجوانان، تألیف و ترجمه داستان های کودکان و نوجوانان در ایران و جهان منتشر شده است. تیراژ کتاب های او به بیش از پنج و نیم میلیون نسخه می رسد که از آن میان می توان به فرهنگ آسان؛ دانشنامه ویژه کودکان و نوجوانان، فرهنگ ضرب المثل ها؛ مجموعه ای ارزشمند از ضرب المثل های ایرانی، ترانه های نوازش شامل مجموعه ای از لالایی ها اشاره کرد که از آن میان، لالایی عاشورا بسیار مورد استقبال قرار گرفت.

افسانه شعبان نژاد

افسانه شعبان نژاد، شاعر و نویسنده ادبیات کودک و نوجوان است. او کارشناس رشته زبان و ادبیات فارسی و کارشناس ارشد رشته ادبیات نمایشی است. شعبان نژاد فعالیت خود را در حوزه ادبیات کودک و نوجوان از سال ۱۳۶۰ با یکی از نشریات امور تربیتی تهران آغاز کرد و مدتی به عنوان سردبیر برنامه خردسالان و برنامه بچه های انقلاب در رادیو مشغول کار بود. سردبیری مجلات رشد نوآموز و رشد دانش آموز و عضویت در شورای شعر کیهان بچه ها از مسئولیت های قبلی او بوده است. از او تاکنون حدود ۱۲۰ عنوان کتاب در حوزه شعر و داستان برای کودک و نوجوان منتشر شده است.

محمد رضا پایرامی

پایرامی با کتاب «کوه مرا صدا زد» از قصه های ساوالان توانست جایزه خرس طلایی و جایزه کبرای آبی سوئیس و نیز جایزه کتاب سال سوئیس را از آن خود کند که یوتا همیل رایش کتاب کوه مرا صدا زد را به آلمانی ترجمه کرده است. او یکی از بهترین داستان نویسان کودک و نوجوان ۲۰ سال اخیر و هم اکنون نیز در این عرصه فعال است.

امیرحسین فردی

زنده یاد امیرحسین فردی، نویسنده و فعال عرصه ادبیات داستانی کودک و نوجوان بود. او سردبیری و مدیرمسئولی کیهان بچه ها را به مدت ۳۱ سال به عهده داشت و همچنین عضویت در شورای داستان کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، عضویت در شورای داستان بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش های دفاع مقدس، مسئولیت جشنواره انتخاب کتاب سال شهید حبیب غنی پور، مسئولیت شورای ادبیات داستانی نیروی مقاومت بسیج و مدیریت کارگاه قصه و رمان حوزه هنری از سوابق مسئولیت های اجرایی او محسوب می شود. او مجموعه داستان ها و رمان های متعددی را هم برای گروه سنی کودک و نوجوان خلق کرده است. البته مرحوم فردی پیش از هر چیزی به عنوان یک معلم و تربیت کننده نسلی از نویسندگان مشهور است.

شهرام شفیعی

نوشتن طنز برای کودکان و نوجوانان ایده ای جالب و خلاقانه است که در کشورمان کمتر به آن توجه شده است. شهرام شفیعی، نویسنده جوان کشورمان مدت هاست در این عرصه فعالیت و سعی دارد به زبان طنز برای کودکان داستان بنویسد. او تاکنون از 20 جشنواره جایزه دریافت کرده و در جشنواره برگزیده ادبیات کودک و نوجوان برگزیده اصلی بیست سال ادبیات داستانی و همچنین کتاب خروس سبز، درخت گلابی برگزیده اصلی کتاب دفاع مقدس شده است. شفیعی در طنزهایی که محتوای بیشتر آنها مسائل سیاسی و اجتماعی اند، کژی ها و نارسایی های اجتماعی و سیاسی را با زبان طنز بیان می کند. از جمله آثار او می توان به داستان بلند طنز «عشق خامه ای»، مجموعه سه جلدی «ماجراهای پاشنه طلا»، مجموعه داستان «آوازهای پینه بسته» و ... اشاره کرد.

ناصر کشاورز

ناصر کشاورز، شاعر و نویسنده کودکان سال ۱۳۴۱ در تهران به دنیا آمد. از او تاکنون حدود ۱۶۰ عنوان کتاب در حوزه ادبیات کودکان منتشر شده است.

مجموعه ۱۲ جلدی «شعرهای نی نی کوچولو»، مجموعه ۱۲ جلدی «می نی نی و مامانش»، مجموعه ۴ جلدی «دویدم و دویدم»، «کلاغ زرد»، «مسئولیت»، «آزادی»، «گنجشک و پروانه»، «سیب جان سلام» و «مرا یک دایناسور درسته قورت داده»، ۴ مجموعه «تلخ و شیرین»، «رنگ های گمشده»، «از این طرف لطفا فقط هیس» و «بوی نرگس» تعدادی از آثار اوست. او تاکنون جوایز متعددی در حوزه شعر کودک و نوجوان دریافت کرده که دریافت جایزه دوازدهمین جشنواره کتاب کودک و نوجوان در بخش شعر برای کتاب «مداد کوتاه» یکی از این جوایز است.

هوشنگ مرادی کرمانی

هوشنگ مرادی کرمانی، نویسنده کرمانی است که داستان های او در عرصه کودک و نوجوان مشهور است. او نویسندگی را از سال های پایانی دهه 40 آغاز کرد و سال 1353 با انتشار داستان «قصه های مجید» تبدیل به نویسنده ای مشهور شد و این اثر جایزه مخصوص «کتاب برگزیده سال ۱۳۶۴» را از آن او کرد. اما اولین جایزه نویسندگی اش به خاطر «بچه های قالیباخانه» بود که سال ۱۳۵۹ جایزه شورای کتاب کودک و جایزه جهانی اندرسن را در سال ۱۹۸۶ به او اختصاص داد. این داستان، سرگذشت کودکانی را بیان می کند که به خاطر وضع نابسامان زندگی خانواده مجبور بودند، در سنین کودکی به قالیباخانه ها بروند و در بدترین شرایط به کار بپردازند. آثار او به زبان های آلمانی، انگلیسی، فرانسوی، اسپانیایی، هلندی، عربی، ارمنی و هندی ترجمه شده اما اولین اثری که از او به زبان انگلیسی ترجمه شد، داستان سماور از قصه های مجید بود که برای یونیسفرستاده شد. او تاکنون دوبار در سال های ۱۹۸۶ و ۱۹۹۲ جایزه هانس کریستین اندرسن را از آن خود کرده است.

